

DISSERTATIO
INAUGURALIS POLITICO-MEDICA
SISTENS CURAM PROPHYLACTICAM
HYDROPHOBIAE,

QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
MAGNIFICI DOMINI
PRAESIDIS AC DIRECTORIS,
SPECTABILIS DOMINI DECANI
ET TOTIUS
INCLYTAE FACULTATIS MEDICAE
PRO
DOCTORIS MEDICINAE LAUREA
OMNIBUSQUE IN MEDICINA HONORIBUS ET PRIVILEGIIS
RITE CAPESSENDIS

IN ALMA AC CELEBERRIMA REGIA SCIENTIARUM
UNIVERSITATE HUNGARICA
PUBLICAE ERUDITORUM DISQUISITIONI

SUBSCRIBIT

THOMAS LAZÁNSZKY

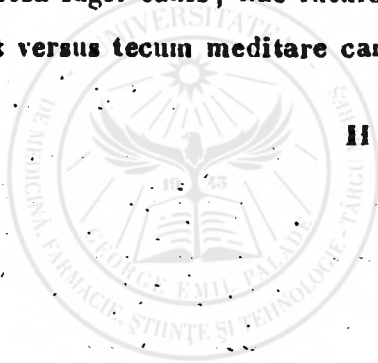
HUNGARUS HONTHENSIS,
ARTIS OCULARIS MAGISTER.

In theses adnexas disputabitur in palatio majori reg. Scientiarum
Universitatis die mensis Junii 1836.

PESTINI,
Typis JOSEPHI BEIMEL.

**Hac rabiosa fugit canis, hac lutulenta ruit sus:
I nunc et versus tecum meditare canoros.**

Horat. Lib II. ep. II.

NAGY-MÉLTÓSÁGU

SZÉKHELYI

MAJLÁTH GYÖRGY

U R N A K,

SZENT-ISTVÁN' AP. KIR. RENDJE' KÖZÉP KERESZTESE,

VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS,

STATUS ÉS CONFERENTIALIS

T A N Á C S O S,

NEMES HONTH VÁRMÉGYE'

FŐISPÁNJA,

A' MAGYAR TUDÓS-TÁRSASÁG' IGAZGATÓ ÉS A' MAGYAR

KIRÁLYI EGYETEMNÉL A' PHILOSOPHIAI KAR' TAGJA,

'S A' T.

Ő EXCELLENTIAJÁNAK.

**A' FEJEDELEM' INGATLAN HIVÉNEK,
A' HAZA' SZERETŐ FIÁNAK,
A' TUDOMÁNY' ISMERŐ BARÁTJÁNAK,
KEGYES
PÁRTFOGÓJÁNAK,
ORVOSI TANULMÁNY' EZEN ZSENGÉJÉT
ÖRÖK HÁLÁJA' JELEÜL**

SZENTELI

A' szerző.

E l ő s z ó.

Orvosi gyakorlásomnak öt éve alatt, melyeket Ns. Honth Vármegyében töltöttem, gyakorta volt alkalmam az emberi nemzetnek ama' kiváltképenvaló ostorát a' veszetséget szemmel tartani, és gyógyítani. Ezen szörnyű nyavalyának megyémben gyakran előfordult eseti, 's a' szenvedő emberiségben segíteni kívánó szives törekedésem a' nyavalya' gondos szemmel tartására, 's ha lehetne természetének kitanulására, 's az e' fontos tárgyról jobb orvosi könyvek' huzamos és czélirányos olvasására egyiránt felindítottak; és ezen tapasztalásimnak, 's olvasgatásomnak szüleménye e' jelen munkácska. Értekezésemet népszerűleg, értelmes magyarsággal, és olly móddal kívántam készíteni, hogy belőle édes Hazám, különösen azon Nemes Megye' Fiai, kiknek hasznára legyen minden orvosi törekedésem, sőt egész életem szentelve, a' Veszettségnek legalább óvási orvoslását megtanulhassák; erősen meg lévén győződve felőle, hogy ezen rettenetes nyavalyának inkább megelőzésére, 's ha lehetne egészen kiirtására, mint kivált belső szerekkel va-

ló gyökeres gyógyítására kell és lehet okosan törekednünk.

Ezért hagytam önkényt ki értekezésemből még azon orvoslási módokat is, melyeknek helyén, és idején alkalmazva hasznos és célirányos voltáról egyébiránt meg vagyok győződve. Nem akartam tudnillik az orvosi tudományban avatatlan olvasóimat, kik irásomat bizonyosan nem értették, vagy a' mi sokkal rosszabb félre értették volna, kuruzsolásra, félszeg, 's a' beteg' veszedelmére szolgáló gyógyításra csábitni. Idővel, ha ezen tárgyban még több tapasztalást és tudományt szerzendek, 's talán olyan felfedezéseket tenni szerencsés leendek, mellyek az orvosi tudomány' gyarapítására, 's a' szenvedő emberiség' javára szolgálhatnak, azokat is közöseké tenni, 's édes Hazám' oltárára hazafiúi szives törekedésemnek, a' jelenvalónál érettebb gyümölcsét tenni-le, el nem mulatandom.

1.

Megfogás a' nyavalyáról.

A' Veszetség (mások szerint ebdüh, viziszony; deá- kul: Rabies canina; görögül: *Hydrophobia*; né- metül: Wasserscheu, Hundswuth) egy borzasztó faja a' feszítő görcsnek, melly némely állatokban ere- detikép fejlődik-ki; az emberben pedig csak ragadó nyavalyaképen származhatik. Különös és fő, de még sem mindenkori, jelensége a' víztől való iszonyodás. A' beteg, ha a' szomjuság legerősebben kinozza is, sem vizet sem más nedvességeket le nem nyelhet; a' nyeldeklő műszerek az erős görcs által össze lévőnrántva; a' melly jelenségnek kísérő társai az egész testben elterjedt, majd feszítő, majd összehúzó görcsök. Kábaság, dü- hösség, 's ellene állhatatlan ösztön a' harapásra.

2.

A' Veszetség' fajai.

Három fajait lehet legalkalmasabban a' veszetség- nek megkülönböztetni.

1) Eredeti, v. magától származott veszetség, melly leggyakrabban a' kutyákban, rókákban, farkasokban, macskákban, némely orvosok' állítása szerint a' ha- romfiakban v. aprómarháknak is fejtődik-ki, mellyek- ben azon különféle nyavalyáknak, mellyeknek alá van- nak vettelve, lefolyása alatt a' veszetség' iszonyu jelenségei is magoktól kifejtődznek, 's a' nyavalya na- gyobb lépcsőre hágván, az emberekkel 's más álla- tokkal is legtöbbnyire harapás által közöltetik. Vagy-

nak ugyan példák, hogy az urok' ölében ült, 's más kutyák által meg nem harapott kutyákra ezen iszonyu nyavalya hirtelen elragadt.

2) Másod rendbeli veszettség. — Ez az elébbeninek csak jelensége, v. bővebb kifejlése, 's jelei a' torok, a' gyomor, a' belek, a' hátgerinczvelő' gyuladása, az ideges és váltó gonosz indulatu hidegletlés, általános feszítő és összehúzó görcsök' jelenségei.

3) Ragályos veszettség. Ezt a' dühös állattól az emberek és más állatokkal közlött ragály eszközli, 's ezen nyavalya teszi mind a' jelen népszerű orvosi értekezésnek mind az orvosi Politianak tárgyát.

3.

A' Veszettség' ragályja' kifejtődésének okai.

A' veszettség eredetileg a' kutyákban és más húsevő állatokban, mint p. o. a' farkasokban, rókákban, macskákban; a' fü- és magevőkben felette ritkán fejtődik-ki, ezen állatok' különböző nyavalyái' folyamatja alatt. Mindazáltal mimódon, micsoda körülmények között fejtődzhessék-ki ezen nyavalya az említett állatokban, arról az orvosok' véleményei különbözők. Legfőbb és közönségesebb okai:

Az erős és hosszas tél, 's az állatoknak az által okozott éhezése; a' forró, száraz nyár, e ős és hosszszas szomjuság a' viz' nemléte miatt. A' hideg és forró ég alatt azonban sokkal ritkább a' veszettség, mint a' mérsékelt földöv alatt. Itt a' levegő' mérsékének hirtelen változását, az étel és ital' hiányát vetik a' veszettség' szerzőokául, noha az Alfordi barom-orvosi oskolában a' kutyákat sokáig éheztetik, a' nélkül, hogy megdühödnének; — a' romlott, rothadt, p. o. a' menykő ütötte állatok' (mellyeknek húsa leghamarabb rothadásba megy) húsának evését; bár vagynak példák, hogy a' kutyák, kivált a' házi kutyák, mellyek mindig fris húst esznek, hasonló körülmények közt igen hamar megdühödnek, a' mi

Egyiptusban a' sok holttestekkel táplált kutyákon ritkán esik-meg. — A' tapasztalás bizonyítja, hogy a' nemi ösztön' ki nem elégítése, kivált a' fiatal, és meglánczolt kutyáknál, mellyek gyakran vizet sem kaphatnak, gyakran okozza ezen nyavalyát: mások a' fogfájást, odvas fogakat, bélférgeket, mások a' meglánczolt kutyáknak a' forró melegre kitevését, 's tökök az ital' megvonását, mások a' kutyák' szerfelett ingerlését, vetik ezen nyavalya' szerzőokául.

Leghihetőbb, hogy a' nyavalya' kifejlésére különös levegői alkat v. szerkezet kívántatik-meg; mert több rendbeli észrevételekből bizonyos, hogy bizonyos időben nagyon könnyen és gyakran, máskor pedig feletté ritkán fejtődzik-ki a' veszettség. — A' levegő' vegyületén kívül különös alkotással és hajlandósággal kell a' kutyának is a' veszettségre birni, melly meglévén, a' feljebb említett okok ezen szörnyü nyavalyát okozhatják.

4.

A' Veszettség' ragálya' terjedésének módja.

Ezen ragály leggyakrabban közöltetik az emberekkel, és más állatokkal a' dühös kutya' harapása által, mellynek alkalmával a' nyál, mint eszköz által a' ragály a' harapott sebbe mintegy beoltatik, 's az általa, mint különös inger által érdekelt érzőinak által az egész idegrendszeren elterjed. A' ragály' terjedése' és a' fertőződés' ezen módját már ma talán senki sem tagadja; de hogy az több módokon is megeshetik, több régi tapasztalások bizonyítják, mellyekből kijő: hogy a' veszettség' ragálya a' dühös állat' húsának, tejének, vérének étele, az általa kilehellett levegő' beszívása, sőt a' bőre' kigőzölgése' útján is elragadt. De ezen esetekben is a' nyálnak a' közvetlen érintés által a' test' valamely részéhez lett ragadását lehet gyanítani. A' mai időben legalább nincsenek példái az elragadás' más módjának, mint a' nyál által; ugyanazért a' dühös állatok'

húsát többnyire ártalom nélkül meg lehet enni. A' bőr' tetemes megsértése sem kívántatik - meg szükségesképen, mert többszöri észrevételekből bizonyos, hogy a' csekély és hamar begyógyuló és semmi v. csekély vérfolyással járó sérülések sokkal veszedelmesebbek mint a' tetemesebbek és sok vérfolyással párosultak, mert a' bő vérürülés és azt követett bő evesedése által a' sebnek a' több hig anyagokkal együtt a' testből kitakarodik, a' ragály, 's a' beteg meggyógyul, a' midőn a' csekélyebb sérülések után a' sérült részre tapadt ragálynak idő és alkalom engedtetik ingerét az idegekre kiterjeszteni, és a' nyavalyát szerezni. Sőt még a' csekély sérülés sem kívántatik-meg arra, hogy a' ragály veszedelmes hatást gyakoroljon az élő testre; mert vagynak esetek, mellyekben a' veszettség' ragályával megfertéztetett nyál némelly vékonyabb bőrrel bevont részekre, p. o. az ujjakra, az ábrázatra, az ajkakra tapadván, súlyos nyavalyát szerzett. Így beszéllek egy asszonyról, hogy a' dühös kutya által elszagगतott ruhát varrván, 's a' kutya' nyála által elkevert madzagot szájában tartván, halálos nyavalyába esett. You'tt írja egy orvosról, hogy megdühöd't kedves kutyáját meg akarván öletni, elébb megcsókolta, melly miatt tüstént beleesett a' veszedelmes nyavalyába. Ugyanó beszéllek egy másik emberről, hogy az egy kötél' görcsét fogával megoldván, halálos veszettség lepte-meg; vizsgálás tétetvén a' dologban, kisült, hogy azon kötéllal dühös kutya volt megkötve. Nincs tehát semmi kétség, hogy ezen ragály más dolgokra is, p. o. a' ruhákra, bútorokra, stb. rátapad, 's fertéztető erejét több ideig megtartja.

Hogy a' veszettség' ragálya tapadó (fixum) és nem repülő (volatile) természetű, ezt sok észrevételek és tapasztalások bizonyítják. Igen helytelenül vélekednek tehát a' kik azt állítják, hogy a' fertéztetés, vagy a' ragálynak a' betegről az egészséges emberre való általszállása a' kilehellés, v. a' bőrpárolgás által is meg-

eshetik. Ha ez igaz volna, úgy senki, még az orvos sem közelíthetne veszedelem nélkül a' beteghez, 's így a' szerencsétlen beteget magára kellene hajtani.

Némellyek arról is álmodoztak, hogy a' ragály a' nemi közösülés' útján a' szülék által mintegy örökség szerint is általmehet a' gyermekekre. Ezeknek megczafolására elég legyen azon nevezetes esetet említeni, mellyet Metzler Lipsében 1781ben feljegyzett. Egy asszony a' terhesség' nyolczadik hónapjában a' legsúlyosabb jelenségekkel párosult veszettségben nagy kínok között kimulik; a' gyáva és kis lélkü orvosok és seb-orvosok nem merészelvén a' császármetszést rajta megtenni, egy bátor szívü öreg asszony kést ragadván, a' holt' hasát felvágja, 's belőle a' veszedelemben forgott gyermeket kiragadja, ki azután még jó darabig élt, 's egészséges volt.

A' melly példákat emlegetnek: hogy sokan a' dühös állatoknak húsát, tejét, véréit, ártalom nélkül megtették, sőt magát a' ragályt is lenyelték, azoknak lehetőségét senki kétségbe nem hozza, a' ki a' gynomornak az idegen testek, még a' legkegyetlenebb mérgek, p. o. a' vipera- és kígyómérgek' megemésztésére, 's ártatlanokká tételére való nagy erejét esmeri. Egyéb-iránt az ilyenek mindig vakmerő, veszedelmes, és az orvosi politia' elveivel ellenkező próbatételek.

Ezen veszedelmes nyavalyának előhozására azonban nem szükségesképen kívántatik-meg a' veszettség' ragálya. Elég erre, mint több szomorú esetek bizonyítják, a' felgerjedt és nekimérgesedett állatnak egyszerű harapása. Lingvet beszéli, hogy egy ifjú egy megköztözött kutyát akarván eloldani, tőle harapást kapott, mellyre veszettségbe esett 's nagy kínok között halt meg. Egy asszony, a' mint Weickand beszéli, két veszekedő kakast elakarván egymástól választani, egyik-től csipést kapott, 's kevés idő múlva a' veszettség' iszonyu kinjai közt adta-ki lelkét.

Több ilyen példákat beszélnek a' halak, sertések, lovak, ökrök, szamarak, rókák, farkasok, macskák, sőt az emberek' harapásáról is. Egy olasz ifju megharagudván, mérgiben az ujját megharapta, 's huszonnégy óra mulva veszettségben halt-meg. Figyelemre méltó azonban, hogy az efféle sérülésekből származott nyavalya nem volt igazi veszettség, bár ugyanazon jelenségekkel mutatkozott, hanem vagy általános görcs, v. alsó áll-lapoczká' görcse, v. dühös örült-ség, v. ideges bélyegü gyulasztó hideg; melly nyavalyák nem mindig halálosak, 's egészen más okból származnak, mint a' ragályos veszettség. Az ilyen sérülések által tudnillik erős ingerlés származik a' bőr' idegein v. érző inain, melly ingerlés az egész idegrendszerre elterjed, abban nagy visszahatást okoz, melly visszahatás szüli a' veszettséghez hasonló nyavalyának rettenetes jelenségeit.

A' veszettség' ragálya különösen abban különbözik más ragályoktól, hogy nem a' lymphás edényekbe veszi magát, 's nem a' test' rendes nedvességei közzé elegyedvén, gyakorolja halálos munkálatjait, hanem az idegekre saját ingerrel hatván, az érző és ingerlékeny életben görcsös rángatózásokat okoz.

5.

A' Veszettség' rajzolatja a' veszett kutyában.

A' veszettség' előjelenségei olly különbözők, hogy alig alkalmazhatók minden veszett állatokra. Némellykor ezen előjelenségek inkább más természetü nyavalyára mutatnak, 's a' veszettség' előjelei gyanánt csak akkor tekintethetnek, ha az ollyan kutyában tapasztaltatnak, mellyről bizonyos, v. helyes gyanu lehet, hogy más veszett kutya megharapta. Ekkor vagynak némelly, még pedig könnyen megismerhető jelek, mellyek ezen rettenetes nyavalya' közelgetését gyanittatják.

Hogy értekezésemet annyival közhasznubbá tesse, igyekszem ezen nyavalyának a' veszett kutyában tapasztaltatni szokott kifejtődzésének rövid, és merő népszerű rajzolatját adni, 's ilyen czélból a' nyavalyának két szakaszánál, mint meg annyi fokainál (gradus) többet megkülönböztetni feleslegesnek tartom.

A' nyavalya' első szakasza. A' kutya természetét és magaviseletét megváltoztatja, úgy, hogy v. szokatlanul vidám, fürge, szolgálatra kész, vagy pedig komor, kedvetlen, nyughatatlan, magánosságot keres; nem eszik, az ételt csak szagolja, sokáig semmit, azután csak keveset iszik; az urának ugyan még most szót fogad, 's farkcsóválással csapodárkodik, vadászni megy, a' vadakat úzi ura' parancsolatjára, hagyja magát czirókálni, füleit és farkát fogdosni, de mind ezeket inkább félelemből, 's a' veleszületett urához való ragaszkodásból, mint kész akaratjából hagyja magával tenni; egész magaviseletében azonban kevesebb állhatatosság és béketűrés mutatkozik mint máskor. Későbbben mindentől undórodik, helyét gyakran változtatja, setét helyet keres, majd leheveredik, majd ismét felugrik, 's minden czél nélkül szaladgál; melly nyugtalanság ottan ottan megszűnik, 's akkor csendesen hever az árnyékos helyen, a' nélkül azonban, hogy aludnék; ha ingerlik harapdál, homályos búvóhelyéről ki nem hagyja magát húzni, hanem inkább új nyugtalanság esvén reá, és nyavatyája sulyosodván, kivált ha megverik, vagy valamelly idegen csalogatja: ura' házatól több mértföldnyire fut, de nyavalyája enyhülvén, újra előkerül, de nem a' mint közönségesen tartják egyenesen előre v. keszegoldalt megy, hanem inkább csavarogva, és mindenütt szaglálódik; nem ugat, szemei homályosodnak, és csepegnek, szemgolyója szeme' üregében forog, füle farka lekonyul, akár hever akár áll; felette félénk, tartózkodó, vigyázó, ugyan azért füleit résen tartja. Későbbben szemei veresednek, többnyire jókor elnémul, úgy hogy sem

ugatni, sem ordítani nem tud, még ha ingerlik is; néha azonban tud hangot adni, de igen csudálatost, úgy hogy a' tapasztaltak, már csak ezen jelből is ráesmernek, hangja néha élesebb, néha vastagabb, de egyszersmind rekedező, kedvetlen, és nyugtalanságot jelentő. A' hang' változtatása (modulatio) annyiban változik, hogy nem — mint a' rendes ugatáskor — egy mást hirtelen felváltó, hanem sokszor félbeszakadó hangokat ad, 's az első ugató hangot, száját felfelé tartván, rövid ordítássá változtatja. A' nyavalya' nevedésével, hangja mindig rekedezőbbé lesz, úgy hogy inkább a' disznók' rőfögéséhez hasonlít. A' kutya' hangjának ezen változása, különös esmertetőjelül szolgál ezen nyavalyának. Szőre ha sima volt, göndörré lesz; szája ürege tajtékzó nyállal telik-meg, melly szálanként csorog-le, 's későbbben kedvetlen szagu; a' macskákat nem tűrheti, más kutyákkal veszekedik; szeme' fénye kiszélesedik, tekintete komor, nyugtalan, meredt, orrlyukai szárazak, a' legjobb ételtől is undorodik, 's ha valamit szájába talál venni, nehezen vagy épen nem nyelheti-le; néha épen nem enivaló dolgokat, p. o. fát, szalmát, bőrt, gyapjút, üveget, 's más afféléket akar lenyelni, sőt a' maga vizelletét és ganéjját is szereti. Ezen jelenség ismét különös esmertetőjele a' veszettségnek. Járása tántorgó, hátulsó lábainak inai, mind a' járás, mind a' heverés közben rángatódnak: ezen jel mindazáltal más gyengélkedő kutyákban is mutatkozik.

Bár ezen jelenségek minden veszettséget megszoktak is előzni, mindazáltal csalhatatlanoknak nem tarthatnak, mert némelly gyúlasztó természetű nyavalyáknak is tulajdoni; mellyre nézve semmit nem tartok az orvosi Politia' szabályaival megegyezőbbnek, mint hogy az ilyen nyavalyáról gyanus kutyát bátorságos helyre rekesszék a' további szemmeltartás végett, étellel és itallal illendően elláttassék, láncczal és nem kötéllal megkötöztessék; őrizkedni kell azonban már ekkor is a' fertéztetéstől, mert a' ragály a' nyavalyá-

nak már ezen fokában is, ha nem olly nagy mértékben is, fertéztető erővel bír. A' nyavalyának ezen szakasza különböző ideig tart, legtöbbsnyire mindazáltal az első beteges változások' észrevételétől fogva a' négy — hetedik napon, néha hamarabb 's már 12—24 óra mulva is előáll a' tellyes mértékben kifejtődött szörnyü nyavalya.

A' nyavalya' második, vagy a' dühösség' szakasza. A' nyavalya' minden jelenségei sullyosodnak; a' kutya az urát v. nem esmeri, v. neki szót fogadni nem akar, igen nyughatatlan, egy helyen nem maradhat, mindenfelé szaladgál, félénk, annyira, hogy nemcsak az embertől, hanem saját árnyékától is megijjed, fejét lesüti, füleit, mellyeket azelőtt feltartott, leereszti, farkát a' két hátulsó lába közé csapja, egész teste reszket, egészen bádgyadt, szemei homályosak, száján és orrán folynak a' könnyek, 's a' sűrű tajtékos, barna, mintegy epével elegyes nehéz szagu takony; vizellete kevés, zavaros, setét színü, néha barnás; el-tátott szájából kinyuló nyelve, setét nyállal befedve, fél oldalról lecsüng, későbbben a' szemei v. meredtek, v. görcsös rángatódzásba jönnek; nézése acsarkodó, fogait csikorgatja, rekedt hangot ad, a' nélkül hogy ugatna, el akar szabadulni, 's ha szabadon van, czél nélkül bolyong, először futkorász, azután egyenes lineában előre tart, némellyik pedig árkon, vizen keresztüluszik, másik a' víztől 's mindentől a' ini viz módra fénylik; iszonyodik, másik ismét nekirugaszkodik, csavarog, 's mindent kikerül; másik csak az eleibe akadó tárgyakat marja-meg, másik a' meglehetős távolságra eső embereket és marhákat is üzöbe veszi; az egészséges kutyák kerülik őket, irtóznak rájuk nézni, meg nem ugatják, nem kergetik, 's ha ki nem kerülhetik, félénken hizelkednek nekik; nagy szorongatások között lehasalnak előttök, 's magokat meg hagyják harapni. A' veszett kutyák az elékbe akadó tárgyaknál meg nem állanak, nem szaglálódnak, azokat meg nem vizellik, a' kiabálásra, vagy a' bottal való fenyegetőd-

zésre nem eszmélnek; mások csupán más állatokra különösen a' kutyákat, de az embereket nem szeret harapdálni; sőt kikerülik azokat; mikor kiszaladgált magokat, elfáradva a' földre heverednek, sebesen nehezen lélekeznek, szájok nyirkos enyves nyálkával tájtékkzik, lihegnek, ismét felkelnek, szaladni akarnak, de járások tántorgó, erőtelen, lábaik nem bírják, azért ismét lerogynak, megrázkodnak, elájulnak 's rángódások között végzik-el nyomorult életeket.

Ezen jelenségek mindazáltal nem minden kutyában, melly ezen iszonyu nyavalyának martalékjává lesz 's nem is ugyanazon mértékben szoktak mutatkozni, hanem most ezek, majd amazok kerülnek elő, nem mellyek épen nincsenek-meg; annál fogva minél több kerül elő ezen jelenségek közül, annyival kétségtelenebbé teszik a' nyavalya' jelenlétét.

Némelly irók különbséget tesznek a' dühös, csendes v. lassu veszettség között, holott mind a' kutyák nyavalya ugyanazon természetű, egymástól csak okán nézve különbözik, 's különös leírást nem érdemel.

A' melly jelenségeket küzőnségesen a' veszettség jeleinek tartanak, t. i. a' takonynak és nyálnak folyása a' szájból, a' víztől való iszonyodás, étel nem kívánás, nem egészen hitelesek, mivel, kivált a' nyavalya első szakaszában hibáznak, v. legalább nincsenek telly mértékben kifejtődzve, 's még is az ilyen kutyák' megráása szintollyan veszedelmes. Példák vagynak rá, hogy a' veszett kutyák a' vizekben és patakokban uszálnak, 's némelly veszettségben kinlódó emberek sok vizet inni tapasztaltattak, mivel száradt epedő szájukban tájtékos nyál nem választatott-el; némelly állatok pedig, mint p. o. a' veszett farkasok, igen sok esznek.

Ezen helytelen vélemény a' veszettségről tárt ezen nyavalyától ment állatokat, kutyákat tett az emberi kegyetlenség' áldozatjává. Mert ha ezen jelenségek közül egyik v. másik mutatkozik rajtok, irgalom nélkül megöletnek. Így sok kutyák, mellyek a' párosod

én a' nöstény után és a' miatt elfáradva tántorognak, feregnek, szájok tajtézik, 's ha üldöztetnek v. ineltetnek, harapdálnak. A' fiatal kutyák is, mikor aik jönnek, a' vénebbek pedig mikor a' fogfájásban szenvednek, gyakran ellenállhatatlan ösztönt éreznek; a' kólikában nyavalygó kutyák is harapdálnak; a' melyek urokat elvesztették, 's ulána nyivognak; a' melyek sokáig le voltak lánczolva v. erősen megsebesítettek; különösen pedig a' nöstény kutyák mikor kölykeiket elveszik, szeretnek harapdálni, sőt dühbe esnek, szaladgálnak, 's mindennek a' mi elejekbe akadhatnak, harapdálják, szőreik felborzadnak, szemek fénylenek, de azonban rendesen esznek, isznak, viztől 's más nedvességtől nem iszonyodnak, sem szörök nem tajtézik.

A' kétes esetekben sokkal tanácsosabb és az orvosi Politia' szabályaival megegyezőbb, a' veszetzsggyanús kutyákat külön rekeszteni, gondosan ápolni, tovább szemmel tartani, hogy ilyen módon kiszűrjék: a' kutya veszett-e vagy nem? melly utolsó esetben még megszabadul a' félelemtől, az elsőben pedig az orvosias orvosi szerek' vételére önkénynt felindul.

6.

Veszetzsg' rajzolatja a' többi házi állatokban.

A' veszetzsg' gyakran kiront a' lovakban, ökrökben, juhokban, kecskében, és disznókban is, ha a' ily harapás által rájuk elragad; mert eredetiképen ritkán fejtődzik-ki benne ezen nyavalya; melly mint természetére nézve egy a' kutyákat bántó veszetzsggel: úgy jelenségei is csaknem ugyanazonok, melly mindenik fajnál különös módosításokkal.

A' lovak, ha veszetzsgbe esnek, mindjárt eleinte gyalogtalanok, haragosak, reszketnek, hátulsó lábaikkal tántorognak, rugkapálnak, keringenek, hirtelen rézrettennek, szemek' fénye kiszélesedik, nézésekedt, bőrök száraz és feszült, szőreik felborzadnak,

ételkivánások nincs, keveset és keményt ganéjlanak, vérerek' verése kevés és görcsös rángatózásokra mutat a' csődöröknek szeméremvesszejük megmered.

Ha a' nyavalya teljesen kifejtődzik: nehezen lélezenek, szájok tajtékzik, egymást felváltva nagy nyughatlanságot éreznek, maikban görcsös rángatózásokat lehet észrevenni, kivált ha szemeiket a' világosság ingerlénémellyek iszonyodnak a' víztől, mások inni próbálnak de nyelni nem tudnak, szokatlan hangokat adnak, erősen és dühösen harapdálnak, és saját testeket szaggatják; mint ezen jelenségek a' szegény párákat nem ugyan mindig, de elő-előkerülve kinozzák: úgy az állat mindig inkább — inkább gyengül, mig nem a' nyavalya' kezdődés után 5—6 napra egészen elgyengülve megdöglik.

A' szarvas marhák a' veszettség által meglepetésén, a' jászoltól félrevonulnak, nem esznek, mozdulatlan álldogálnak, fejeket lesütik, fülök lekonyul, azután hirtelen megborzadnak, reszketnek, fejeket és nyakokat lesütik, rázzák, testek' hátulsó részével jobbról balra hánykódnak, melly hánykolódás alatt gyakran a' hátgerincznek és a' farcsontnak recsegése 's ropogása hallható. Komor és vad tekintetűek, szemeik homályosak, kidüljedtek, veresek, szájok mérges nyállal tajtékzik, melly először szálánként csorog-le, azután tajték formában fecskekeződik mindenfelé, különösen a' nyavalya' sulya alatt a' körulte lévő tárgyakat bekeveri, szőrei különböző, sokszor gyakran ellenkező irányban göndörödnek, gyakran igeleseket, de csak közbe-közbe bögnek, még pedig kedvelen, tompa, siket hangon, kivált ha kutyát látnak, vagy ugatását hallják, gyakran akarnak ganéjlanak, 's e' végén farkokat feltartják, de nem tudnak, 's a' mi keveset ganéjlanak, golyóbis formájú: hasok fel van fuvódva, 's a' bélcsatornából szelek és korgások hallanak; sokan, de nem mindnyájan, iszonyodnak a' víztől, de a' napvilágtól és az éjjeli fénytől mindnyájan irtódnak, valamint mindent fénylő testektől is; a' nyavalya előkerül, és ekkor mindi

önnök, bögnök, néha a' földön hánykódnak, hen-
 k, szájok' nyílását az alsó állkapcza' görcse össze-
 , fogaikat borzasztó hangon csikorgatják, egész
 n reszketnek; a' nyavalya' ostroma alatt lánczai-
 teleiket szét akarják szaggatni, mellyet ha tehet-
 s állatokat, sőt az embereket is dühösen megtá-
 minden elejébe akadó tárgyakat megöklelnek,
 vel, hogy gyakran magok is telemesen megse-
 k, v. szarvok eltörnek; szájokból lefüggő nyelvek
 tekete; a' nyavalya vége felé a' farcsont' környé-
 szélütése, 's az egész testnek annyival nagyobb
 gylése következik, a' mennyivel többször került
 nyavalya' ostroma, 's azzal együtt a' szorongató
 anság, hánykódás és halálos rángatódzások, mig
 ' barom egészen elerőtelenedve a' nyavalya' kez-
 án 5—7. nap mulva lelkét néhány rángatódzások
 dja.

juhokban, sertésekben is hasonló jelenségekkel
 ozik a' veszettség, t. i. félenk, tartózkodó külső
 tel, dühösködéssel, megváltozott hanggal, a' ju-
 különös bögéssel, a' sertésekben csuda rőfögés-
 ndetlen nézéssel, pofájok' verességével, mérges
 lyással, a' juhoknál rendetlen ugrándozással, szo-
 és dühös fordulásokkal, a' disznókban pedig nagy
 ásbeli hajlandósággal, mellyekben általjában minden
 gek dühösebbek mint a' juhokban.

7.

A' nyavalya' kifejlése és folyamataja.

köznép azt hiszi, hogy ha a' nyavalya a' marás
 ed nappal ki nem üt, mind az ember, mind az álla-
 entek maradnak tőle. Nem csuda, ha a' balvéle-
 kkel és babonával tele fejü együgyü nép illyese-
 t, ha némelly napokat elválasztóknak, eldöntőknek
 mellyekben tudnillik az ember' egészségének jobbra

vagy balra fordulni kell; de nem nézhetem bosszánélkül, mikor némelly tudományos embereket is az tudomány' gyalázatjára az orvosi Politia' és embernek kárára, ilyen bal véleményeknek helyt adni. Így p. o. egy seborvos ezen iszonyu nyavalyának járásomban egykori dühösködése' alkalmával a' és több miveltek emberek' jelenlétében vakmerően a' tani nem pirult, hogy ezen ragálynak az állati 7 napnál tovább lappangani lehetetlen, 's 7 nap alvetetlen ki kell rontania, különben a' megharapomélyt a' ragálytól tisztának, a' nyavalyától mentnek nyilatkoztatni; melly vakmerő mondásával a' tudatbélyegét sütötte magára, ugyanazon személyekrelenkező tapasztalásával czáfoltatván-meg nem szemulva állításában, kiket épen el akart ámitni.

Az egyenes lelkü és tapasztalt orvos közelebb igazsághoz, 's azt állítja, hogy a' ragály' elébbi v. k. kirontása főképen a' megmárt személynek saját testalkotásától függ. — Több századok' tapasztalásai bizonyítják, 's magam is úgy tapasztaltam, hogy a' vesztő ragálya felette különböző időben üt-ki, hogy a' betege testalkotása, kisebb v. nagyobb fogékonysága, a' rendszer' különböző állapotja és más alább említett környülmények által felette sokféleképen módosított. Gyakran a' ragály' ingerének kedvező környülmény a' nyavalya véletlen és egyszerre kiront; említett környülmény olyan ritka, sőt a' maga' nemében talán egyetlenegyet, mellyben a' nyavalya a' ferteződés után 24 órában kirontott. Ezer eset közt alig történik egyszer, hogy a' nyavalya' jelenségei harmad nap előtt mutatkoznának. Hitelesen lehet állítani, hogy a' nyavalya a' 20 órával előtt ritkán fejtődik ki. Helytelen azoknak a' véleményének is, kik a' nyavalya' kifejtődését a' 40.—60 napra várják; mert hiteles példák vagynak, a' mikor a' nyavalya 5, 6, 8, 11 hónap sőt egész esztendő mulva rontott-ki. Azt is állították némellyek, hogy a' vesztő

nyájához hasonló jelenségek 5, 8, 10, 20 sőt 40 esz-
mulva ütöttek-ki némely embereken, de ezen bal-
ny azoknak vigyázatlanságából származott, kik a'
ség' jelenségeihez hasonló jelenségeket az igazi
s veszeltségtől megkülönböztetni nem tudták.

árminthogy legyen a' dolog, mint bizonyost úgy lehet
ni, hogy a' nyavalya ugyan különböző időben, 's
en későre ront-ki, több példák lóvén reá, mellyek-
-1 esztendő mulva ütött-ki. Ennek oka ott látszik
i, hogy a' nyavalya' ragályos anyaga a' sebbe hat-
s a' var alatt lappangván, fertéztető erejét sokáig
en megtartja. Melly észrevételből az következik,
z értelmes orvos a' nyavalya' sokáig lappangható
a' beteg' testéből v. kimetszés, v. valamely or-
er által kitakaríthatja.

gynak azonban néhány a' nyavalya' kifejlését meg-
okok, mint a' félelem, megrettenés, a' ha-
nyavalyának azon foka; melly alatt az a' beteggel
elt. A' nyavalya' kifejlésére sokat tesz az éghajlat
ly ha meleg, inkább kedvez annak mint ha hideg;
hamarabb kifejlik az mint télen; az ifjakat könnyeb-
hamarabb meglepi, mint az öregeket, a' véres
s vérmérsékletük nagyobb ingerlékenységeknél
rzőinak' felmagasztalt érzékenységeknel fogva in-
á vannak vetve, mint a' nyálkás vérmérsékletü,
és lomha természetü személyek. A' nyavalyának
bbi v. későbbi kifejlése továbbá függ a' helytől is,
ren a' marás történt; hamarabb kifejtődik tudnillik,
arás a' testnek a' nyálmirigyekhez közelebb eső
en p. o. az ábrázaton, v. nyakon, mint ha máshol
. Sokat tesz a' seb' minemősége is. Minél nagyobb
minél erősebben vérzik, és evesedik, annyival
en v. épen nem ront-ki a' veszélyes gonosz, a'
a' anyaga ezen folyó nedvekkal a' beteg' szeren-
a' sebből kitakarodván, a' mi a' kisebb, nem vér-
eset vagy épen nem evesedő seben nem történhe-

tik. Végre a' helybeli orvoslás, idejében alkalmazva, veszi a' nyavalya kirontásának, mellyet a' szeszese kal való visszaélés, a' szerelembeli feslettség felet vel és siettet.

8.

A' Veszettség' fokokénti kifejlése az emberekre

Az emberekre elragadott veszettségnek külön elő- és a' kifejlett nyavalyát bélyegező jelenségei vannak.

Ha a' nyavalya nem ragály által, hanem egy zésből (sympathice), vagy mint nyavalya' jelensége (ptomatice) származik: olyan jelek előzik-meg, melyek a' fő és eredeti nyavalya' természetével megegyeznek, 's gyakran a' fő nyavalya a' veszettségnek előjáró jeleivé válik.

Másként van a' dolog az előjelekre nézve, ha a' nyavalyát a' megelőzőtt harapás okozza, 's itt meg kell különböztetni a' ragály' természetén és erején alapuló jelenségeket azoktól, mellyek csak a' félelem, megijesztés és betegesen felmagasztalt képzelet' szüleményeinek viszonyu állapotjokra tisztán eszmélő betegeknek.

Igy beszéli Frank Dr. Felix Asti után egy kutyáról, hogy az egy kutya által, mellyet veszettnek tartott, megmaratván, rajta a' teljesen kifejlett veszettnek minden jelenségei tapasztaltattak: de egynehány nap mulva, teljesen meggyőződván felőle, hogy a' kutya nem volt veszett, tökéletesen meggyógyult. Hasonló példák vagynak reá, hogy a' betegesen felmagasztalt képzelet, félelem, 's más indulatok miatt emberek hosszas búskomorságba estek. Sokszor lehetetlen a' csupa félelem' előjelenségeit a' valóságos nyavalya' jelenségeitől megkülönböztetni. A' nyavalya' kirontása a' veszettség' ragály a' harapott sebben sokáig ott pang minden jelenség nélkül, 's egyszer a' nyavalya

n teljes mértékben kiront minden előjelek nélkül. többnyire azonban a' ragálynak a' harapás által beoltása után, némelly előjelek mutatják a' nyavalya' tő kiütését, mellyek közül leggyakoribbak: a' meg- lt részről a' fő felé terjedő tompa fájdalom, mellyet n csúznak (rheuma) tartanak, gyakran magában a' elen begyógyult sebben véletlen viszketegség, 's tő, csipő, éles fájdalom származik, a' sebnak a' vara izzad, kékes, feketés-sárga színűvé lesz, azután a' lom a' megmart tagról tovább terjed a' nyakszirt felé, eb ismét kievésedik, rűt fekélyé válik. Ezen jelensé- alatt a' beteg komor, szomorú, vad tekintetű, ma- oságot keres, lélekzete nehéz, keservesen sohajt, atlan, v. álmából borzasztó álmodozások verik-fel, e dobog, inai rángatódznak, tagjai' ereje elszakad; az és ital' kívánása megcsökkent.

9.

A' kifejlett nyavalya' jelenségei.

Miután a' nyavalya' előjelenségei 4—12 napig tartot- , vagy épen elmaradtak, kiront maga az iszonyu nya- : eleinte ugyan gyakran csekély, de többnyire ret- etes jelenségekkel kizozván a' szánakozásra méltó be- et, mellyek közül leggyakoribbak a' következők: a' ürege ragadós takonnyal van bevonva, a' mellet szá- , a' szomjuság felette nagy, de minden italkor a' nyel- lőnek szokatlan feszülését, szörnyü nyugtalanságot és zadását érez, melly miatt a' vizet félreteszi; ezen ked- den érzést azonban nem a' viznek, hanem más előtte meretlen, és ki nem magyarázható oknak tulajdonítja; tán ismét megragadja a' vizes poharat, de valahány- r szájához érteti, új nyugtalanságot érez, nehezen ekzik, reszket, tagjai feszülnek, a' nyeldeklócső össze- rul; teste általános zökkenéseket szenved, érzi keser- en, hogy égető szomját el nem olthatja: néha inkább

baráti' kérésére, mint a' szomjuság' elolthatása' reménygétől indítatván, néhány csepp vizet v. más nedvesget nagy maga' megerőltetésével lenyel, de ismét na szorongást érezvén később a' kínzó szomjuságot szvedni, mint azt oltani akarván, nyavalyáját sulyosi. Ezen jelenségeket mindazáltal nem lehet a' nyavalya' nyeges vagy soha ki nem maradó jelenségének tartani, mivel a' mint már említettem, némelyek nem csak inni tudnak, hanem rend kívül sokat is isznak. Vévén észre, hogy nem tudnak inni, kemény ételeket próbálnak a' s rendcséttlenek magokhoz venni, mellyeket ha megrágnak, vizet, tejet, bort, levest, orvosi szereket iszhatnak, vigasztalásokra szolgálnak, 's reménységet nyújthatás felől, de még nagyobb szorongást érezvén utána, mint az előtt, erősen eltökélik magokban, hogy többet nem próbálnak inni. Bár vannak is, a' mint láttam, olyan betegek, kik vizet, tejet, bort, levest, orvosi szereket iszhatnak, szélire nyelhetnek, legyakrabban mindazáltal a' nyelhetésből származott undorodás az italoktól oly mértékben megvan ezen szánakozásra méltó betegeknél, hogy az italoknak vagy a' fényes edényeknek csak a' szájára, sőt csak a' rájuk gondolásra is igen megborzadtatás és szorongást és rángatózásokat éreznek. Sőt a' több, az ablakon befuvó szellő' érintése is kínos érzés sulyos, és csaknem halálos szenvedést okoz bennük, melly jelenségek mind az agyvelőből eredő és a' bőrre szerre elterjedt érzőinak' rendszereinek szerfeletti érzékenységére mutatnak. Ezen kedvellen érzések az italokban a' gyomor' tájékáról a' nyak felé terjednek, a' mi hirtelen elhalaványodik a' beteg, lélekzete félbeszakad, reszket, 's minden inni próbálás után elgyengül, szemei elveresülnek, tekintete morda, nézése vad, borzasztó, szemei könnyeznek, egy tárgyra meresztvék; ábrázatainak izmai v. szálak húsi félrehúzódnak, nevetése keserű, nagyokat sohajt; szája' üregében felette sok ragadós nyálkasság fejlődik-ki, melly tajték formában ajkát és száját gait ellepi, melly mérges nedvesség a' szájából kifolyik.

vagy nagy erőlködéssel kiköpi, mert ezt is valamint más nedvességet lenyelnie, először nehéz, azután épen lehetetlen. Néha közbe-közbe bizonyos tompa hangokat ad, melylyet a' köznép ugatásra magyaráz; néha kiált, de gyenge hangon; nyelve kemény, száraz.

Néha az étel vagy ital után erősen hánynak, néha a' nélkül is előkerül a' hányás a' gyomor' tájékában érzett égető fájdalom után, melly gyomor' tájékát a' beteg nyomkodván, fekete és sárga, zölde, v. rosda színű materia takarodik-ki; hányás után a' beteg szembetünő könnyebbülést érez. Ezen görcs nemű szenvedés a' test' egyéb részeire is elhat; a' ferfiui tag szüntelen meredt, a' vizellet erőszakosan és rángatózások közt takarodik-ki, melly, mivel a' beteg keveset iszik; setét színű.

Hideglelést ritkán tapasztalni a' veszetség mellett, csak a' nyavalya' vége felé szokott az előkerülni, hihetőképén a' sok nedvesség' kitakarodása miatt; az érverés görcsösen rángatózó v. gyenge, rendetlen, v. félbeszakadó, ritkán rendes és legalább eleinte teljes. Az ábrázat' színe sápadt, de minden ostrom és görcsös rángatózások' alkalmával veres, tüzes, és ismét elhalaványul. Mindazáltal, a' mint említettem, nem mindig olyan rettenetes jelenségekkel van a' veszetség egybekötve; nincs mindig meg a' dühös örültség, sőt többnyire dühösség nélkül halnak meg a' betegek; de vagynak példái a' dühös bolondoknak is, a' kiket meg kellett kötözni: a' has' izmai igen szorulnak, a' beteg minden szempillantásban meg akar fulni, kivált ha hanyatt fekszik, mikor a' meggyült nyál, a' nyelőcső' torkolatját bedugja, 's hirtelen megfojtással fenyegetődzik; a' lélekezés igen kínos, és a' halál sebes lépésekkel közelget; melly jelenségek miután a' beteget 2—7 napig kinozták, annyira elerőtelenítik, hogy gyakran elájul, a' hideg verejték kiveri, inai rángatóznak, mély álom v. kimondhatatlan szorongatás lepi-meg; melly jelenségek között és után élete' rettenetes állapotjának 's kínos éltének az óhajtvá várt halál egy rángatózással véget vet.

Orvosi jóslás.

A' veszetség, melly ragályból származott, mindig igen kedvetlen jóslást, vagy a' nyavalya' lehető kimeneteléről igen szomorú kinézéseket enged. A' veszetség ugyan is mindig veszedelmes, 's többnyire halálos nyavalya. Felette ritka eset az, hogy a' teljesen kifejlett veszetségből egészen kigyógyulna a' szerencsétlen beteg, 's a' miket a' kigyógyult veszetség' példáiról beszélnék, azt inkább a' kuruzsolók' (orvosok) tudatlanságának, 's nem melly homoeopathák' roszelelkűségének kell tulajdonítani. Kik vagy pénzkeresés vagy dicsőségre vágyás' dühét elcsábítván, a' köz bátorság és jóllét' tetemes kárára minden más görcsökkel járó nyavalyát, 's egészen más okból p. o. az igen eleven és tüzes képzeletből származó görcsös rángatózásokat veszetségnek keresztelnek, 's tele torokkal kiabálják, hogy ők azt szerencsésen kigyógyították.

A' mi a' nyavalyának a' veszett kutya' harapása utáni való kirontását illeti: erre nézve a' jóslást következő környülmények határozzák-meg:

1) A' harapó állat' nyavalyájának foka.

2) A' harapó állat' neme és faja; bizonyos lévén tapasztalásból, hogy a' veszett farkasok' harapása sokkal gyakrabban okozza ezen nyavalyát, mint a' más állatoké, mellynek okát véleményem szerint ott kell keresni, hogy a' veszett farkasok a' mezitelen részeket, p. o. a' lábakra, kezeket, nyakat, ábrázatot szeretik harapni, a' mellrészeken a' ragadó méreg' beoltatása leghamarabb legkönnyebben megtörténik. A' farkasok után következnek a' kutyák, macskák; a' füevő állatok' marása koránt sincs olyan veszedelmes.

3) A' sértés v. harapás' módja; a' kisebb, kevésbé vérző, és hamar begyógyuló sebek veszedelmesebbek mint a' nagy és erősen vérző 's evesedő sebek, mivel ezen

edvességekkel együtt gyakran a' ragadó méreg is kitá-
rodik a' testből, 's a' beteg meggyógyul.

4) A' harapás után tüstént tett orvoslás, mellytől függ
egyedül a' beteg' sorsa, melly ha okos, értelmes orvos
tal és idejében vitetik véghez, a' ragadó méreg által
nár teljes mértékben meglepett embert is megszabadít-
tatja, a' midőn azon szerencsétlenek, kik vagy ügyetlen
kuruzsolók' vagy homoeopathák' keze alá kerülnek, a' bi-
onyosan kirontható iszonyu nyavalyának legborzasztóbb
njait várhatják magokra.

5) Végezetre ide tartozik a' betegnek kisebb vagy
nagyobb fogékonysága a' ragadó méreg iránt, különös
sti alkotása, vérmérséklete, bátor v. félénk természete
stb., mellyek a' feljebb mondottakból eléggé világosak,
az óvási gyógyításnak alapul szolgálnak.

11.

Orvoslás.

Mivel a' teljesen kifejlett veszettség' tökéletes kigyó-
yítására, a' mint említém, más példák nincsenek, mint
mellyeket az ügyetlen kuruzsolók és amaz orvosi új is-
olának a' homoeopathia-nak felkentjei dicsekedve hánytör-
atnak, 's ama' különben jó édes anya is a' természet
ég eddig a' legszorgalmatosabb vizsgálódóknak is ezen
szonyu nyavalya ellen semmi különös szert nem nyújtott:
incs egyéb hátra azon egyedül idvességes mödnál az óvá-
orvoslásnál; mellyet sohasem szabad elmulatni. Ezt
edig kétféle módon lehet végrehajtani:

I. A' ragadó méreg' terjedésének akadályoztatása.

II. A' ragadó méreg' közöltetése után a' nyavalya' ki-
ontásának elejét vevése által.

A' veszettség' elragadását meg lehet akadályoztatni:

1) Ha a' származását meggátolják, vagy csirájában
nyomják.

2) Ha a ragadó mérég' terjedésének gátot vetnek, hogy az emberek és állatok közt ne terjedhessen.

Mivel a' veszettség' ragadó mérge eredetileg és magától leginkább a' kutyákban származik, 's azoknak különböző nyavalyáiból veszi eredetét: további terjedését csak a' célirányos orvosi politiai rendszabások által lehet meggátolni. Ez pedig két módon eszközölthetik:

1) Ha különös tekintet és figyelem fordítatik az egészséges, és

2) A' beteg, különösen a' veszettségről gyanús, kutyákra.

Hogy ezen gonosz nyavalya az emberekre el ne ragadjon, vigyázni kell:

1) Hogy azon állatoknak, melyekben a' veszettség' ragadó mérge eredetileg ki szokott fejlődni, száma kevesítették.

2) A' bizonyos számra szorított kutyák' szükségeiről gondoskodni kell, előlük mindent elhárítani, a' mi a' veszettség' kifejtődésének kedvező.

3) Hogy a' kutyákban vagy más állatokban kirozott veszettség mindjárt elesmertessék.

4) A' veszettségről gyanús állatok és emberek iránt szükséges rendelkezések tétessenek.

5) Mikor a' veszettség kirozott, mind az állatokra, mind az emberekre különös gond és figyelem fordítassék.

6) Még a' megholt emberek, és megdöglött állatokra nézve is bizonyos rendszabások követtessenek.

A' kutyák, farkasok, macskák, rókák' kiirtása által legbizonyosabban és örökre megmenekednének az emberek ezen ragadó méregtől. De mivel az emberek inkább szenvedelmekre, mint sem okosságokra hallgatnak, 's ezen állatoknak, különösen a' kutyáknak, a' közönséges életben nagy hasznokat lehet venni, a' ház és nyájak' őrzésére, a' macskáknak a' kártékony állatok, p. o. egerek, patkányok' pusztítására; mások pedig csak gyönyörűségből tartatnak: innen a' kutyák' általános elpusztítása a' polgári

szabadság' korlátozása nélkül meg nem történhetik: csupán csak a' számok' kevesítését v. fogyasztásokat lehet célba venni. Ezen fogyasztás által

1) Kevesedik a' veszett, vagy megveszhető kutyák' száma.

2) Segedelem nyújtatik a' szükölködő embereknek.

3) Eleje vétetik a' terhes asszonyok és apró gyermekek' gyakori sérülésének, kikben részint az ijedés', részint a' harapás' következtében a' tapasztalás szerint sok ideges nyavalyák szoktak származni.

4) A' szekeren járóknak is nagyobb bátorság szereztetik, 's eleje vétetik a' lovak' megbokrosodásából származni szokott veszedelmeknek.

5) A' marhadög v. marhanyavalyák' uralkodása alatt meggátoltatik a' ragadó méregnek a' kóborló kutyák által való terjesztése.

A' kutyák számának' kevesítésére nézve:

1) Egy felvigyázó megbizottság rendeltessék.

2) A' kutyákra vagyis inkább a' kutyák' gazdáira adó vettessék.

3) A' kutyák' megölése bizonyos időben és módon történjék, az örvetlenek, a' gyaníthatókép gazdátlanok, a' kóborlók, hamisak, harapósak, különösen a' marha v. állati nyavalyák' uralkodásakor kimélés nélkül megölettesenek.

4) A' kan kutyák kiheréltessenek.

5) A' felesleg számmal lévő nőtények agyon ütessenek.

6) Felső engedelem nélkül senkinek ne legyen szabad kutyákat tartani.

7) A' ki kutyákat akar tartani, szükséges módokat bebizonyítani köteleztessék.

8) A' kutyákra nagy adó vettessék, és pontosan megvétessék.

9) Valaki kutyákat tart, az azok által okozott kárért feleletre és elégtételre szorítottassék.

10) A' kutyák' gazdáinak szoros kötelességévé téte-
sék, hogy kutyáikat, mihelyt rajtok a' veszetség' legkisebb
jelei vétetnek észre, tüstént lánczra kössék, a' felsőség-
nek bejelentsék 's gondosan szemmel tartásák.

11) A' veszetség valamelly kutyán kiütvén, az a' fel-
sőségnek bejelentessék, a' poroszló által föbe üttessék, 's
ne a' vízbe vettessék, hanem mélyen a' földbe ásva te-
mettessék.

Ha a' veszetség kirozott, vigyázni kell:

1) Hogy a' kutya másokat, embereket, vagy állatokat
meg ne harapasson.

2) Más megharapott kutyákat azonnal föbe kell ütni.

3) Ha embereket harapott-meg a' veszett kutya, gon-
doskodni kell, hogy a' veszetség' nyavalyája benne ki ne
fejtődék.

4) Ha a' veszett kutya az őrizet alól el talál szökni,
azt azonnal ki kell hirdetni, hogy az emberek a' harapá-
sát kikerülhessék, a' veszett kutyát pedig halálra keresni.

5) Ha a' veszetségről csak gyanús kutya embert ha-
rapott - meg: nem kell a' kutyát megölni, hanem lánczra
tenni, szemmel tartani, hogy meg lehessen tudni: veszett-
e igazán vagy nem. Ezen rendszabás' szoros megtartása
igen sokat tesz az emberek' megnyugtására.

6) Ha a' veszett kutya megdöglött: mindent, valami
csak vele érintésbe jött, vagy meg kell égetni, vagy
gondosan megtisztítani, pár lúggal vagy Mészöldlet' (Chlo-
ras Calciis) levébe megáztatni; a' lánczokat, mellyen a'
veszett kutya fogva volt, sokáig tűzbe tartani.

Hogy az egészséges kutyák betegségbe ne essenek, 's
meg ne vesszenek, tisztán kell őket tartani, vagy épen
nem vagy legalább kegyetlenül soha meg nem verni, elég
és jó étellel tartani, kemény télben az erős hidegtől, for-
ró nyárban pedig a' forró hévségtől megőrizni, meleg
kemence mellett, vagy épen a' tűzhelyen aludni nem
hagyni, ha igen el vagynak fáradva, vagy igen fel vagy-
nak hevülve, nem kell enniük adni; friss víz' dolgában soha

szükséget ne lássanak, bűdös, romlott, vagy épen dög-húsokat ne egyenek, a' koslatásban ne gátoltassanak, sőt inkább nemi ösztönök' kielégítésére nekik idő és alkalom engedjék; az emberek' társaságába való alkalmatlankodástól eltiltassanak, a' templomokból kirekesztessenek.

12.

*Orvosi Politiai rendelkezések a' megharapottak körül,
a' nyavalya' kirontásának megelőzése végett.*

Általános törvényt kell szabni, hogy mihelyt a' veszett kutya embert vagy álatot megharap, az a' felsőségnek kemény büntetés alatt bejelentessék, a' tüstént és pontosan teendő további rendelkezések végett, mivel sokan vannak, kik vagy könnyelműségből, menthetetlen gondolatlanságból az orvosi politiai rendszabályoktól, vagy a' költségektől, vagy az orvosságoktól, és seborvosi gyakran vágással járó gyógyításoktól való féltéken az éfféle eseteket titkolják, 's magokat mind ön magok, mind embertársaik' nagy veszedelmére ügyetlen kuruzslókkal gyógyíttatják. Minden orvosoknak és seborvosoknak, kiknek a' szerencsétlen eset tudtára esik, szoros kötelességévé tétessék, tüstént a' hely' szívére menni, a' dolgot az illető felsőségnek bejelenteni; hogy azonnal szükséges rendelkezések tétessenek. Az orvosok és seborvosok még akkor is köteleztessenek a' dolognak végire járni, mikor senki által hivatalosan fel nem szólíttatnak, hanem a' szerencsétlen történetet csak hallomásból tudják, hogy az illető feleket az okos gyógyíttatásra rábeszélhesse, a' szegényeknek a' köz pénztárból szolgáltatandó ingyen segedelmet adhasson, hogy a' szegénység által a' beteg' gyógyítása ne gátoltassék, az embereknek az ilyen esetekben szokott összecsdülések megakadályoztassék 's elhárittassék, 's a' beteg az összecsdült nép' báméskodásának ki ne tétessék, melly a' beteget elcsüggeszti, nyavalyáját súlyosítja, az érzőinak' fogékonyságát a' ragadó méreg iránt neveli. — A' sze-

rencsétlen megharapott embert nem szabad, mint némelly embertelenek állítják, mindjárt lánczra tenni, vagy épen tömlöczbe zárni, sőt inkább vagy saját hajlékában, hol bizonyosan örömebb marad, vagy alkalmas ispotályban gondosan ápolni, valamig a' nyavalya' jelenségei nem mutatkoznak. Sokan az ilyen megmart embereket igen veszedelmeseknek tartván, velek embertelenül és irgalmatlanul bánnak, úgy hogy a' szerencsétlenekből sokan a' rémülés, és kétségbeesés miatt hálnak - meg, mielőtt a' veszettség rajtok kiütne, melly okos bánás, és gondos ápolás mellett, meglehet, elmaradt volna. Kiknek saját hajlékok nincs, azokat vagy ispotályba, vagy a' más' házába kell vinni, minden szükségeikről gondoskodni; de azt, kinek magának háza és értéke vagyon, sohasem kell máshova vinni, hanem saját házában gondosan ápolni, biztatni, bal véleményeitől megszabadítani, vele nyájasan bánni, egy tapasztalt orvos által gondosan szemmel tartatni. A' kit az ispotályba visznek, azokat sem kell mindjárt eleinte külön rekeszteni, hanem mellé egy okos betegápolót rendelni, ki minden változásait szemmel tartsa, 's felőle az orvost időről időre értesitse. Ha a' nyavalyának némelly jelei mutatkoznak, nyájasan rá kell a' beteget beszélni, hogy menjen külön szobába; ha pedig a' nyavalya sulyosodik 's a' dühösség kezdődik, szép móddal lánczra kell vetni őtet, a' mitől sokan közülök nem is vonogadják magokat, sőt kérik, hogy tudnillik annál fogva sem magokban sem másokban kárt ne tehessenek.

13.

Orvosi Politiai rendszabások a' megmart házi állatok iránt.

A' veszett vagy veszettségről gyanus kutyától megmart házi állatok is nagy figyelmet érdemelnek, mivel a' drága házi állatok a' szegényebb sorsuaknak gyakran egész birtokát teszik, 's annál fogva a' megmart állatokat

nem örömet jelentik-be, félvén, hogy marhájakat saját tetemes károkra vagy levágatják, vagy a' dolgozástól, vagy legalább a' legelőről eltiltják. Mikor ez történik: köteleztessék a' marha' gazdája, 's más akárki, ki a' megmarásnak tanuja volt, a' történetet az illető felsőségnek kemény büntetés alatt tüstént bejelenteni; melly köztudomásra jöven, a' további rendelkezések végett a' felsőség az orvossal egyetértőleg, a' szükséges rendszabályok iránt tanácskozzék. Az ilyen esetben követendő rendszabályok röviden ide mennek-ki.

1) A' megharapott marha különös istállóba rekesztessék, a' szükséges eledellel és itallal elláttassék.

2) Gondosan szemmel tartassék, hogy a' feljebb említett jelenségek mutatkoznak-e rajta? és ha mutatkoznak: micsoda renddel és mértékben?

3) Maga az orvos minden lehető módot elkövessen, 's igyekezzék kitapogatni, a' jóltévő természet nem mutatna-e valahára módot és eszközt ezen rettenetes nyavalya' sikeres gyógyítására vagy kiirtására?

4) A' marha' gazdájának se a' fejés, se a' vele dolgoztatás meg ne engedessék.

5) Az orvosok és seborvosok mind addig köteleztesenek a' beteg marhát meglátogatni, és szemmel tartani, és minden óvási szereket használni, mig mintegy hat hét' elforgása alatt a' veszettségnek semmi jelei nem mutatkoznak.

6) Ha a' veszettségnek nagy és kétségtelen jelei látszanak, a' marha azonnal agyon üttessék.

7) Azon esetben, ha a' veszett marha megdöglik, vagy levágatik: a' marhát bőrével, szarvaival, stb. együtt, mély gödörbe ásva el kell temetni; 's hogy valaki nyereségkivánságból ki ne ássa: bőrét az eltemetés előtt sok lyugtatások és hasogatások által egészen haszonvehetetlenné kell tenni.

8) Mindent, valami a' veszett marhával érintésbé jött vagy tőle bemocskoltatott, tűzzel meg kell égetni, a' fa

készületeket meggyalulni, forró vízzel megmosatni, a' fal' tapaszát levérni, 's újra bevakolni.

A' marhát, ha a' nyavalya' kitörése előtt harapta is meg a' veszett kutya, soha sem szabad olly czéllal levágnani, hogy husát elmérhessék, bőrét eladhassák, 's így a' kárt néminémikép' megtérithessék. Mert több izben halottam, 's magam tapasztalásából is tudom, hogy ugyanazon alkalommal megmárt marhák közül igen sokan megmenekedtek, 's a' veszettség' nyavalyája, kivált egész dühösségében közülök csak kevésen rontott-ki; mellynek okát véleményem szerint ott kell keresni, hogy ezen egész testekben szőrös és borzas marhák nem olly kedvező nyilást szolgáltatnak a' ragadó mérég' behatására. Mert a' harapás' alkalmával, ha seb esik is a' marhán: a' kutya' nyála, melly a' ragadó mérget magában rejti, a' kutya' fogairól a' marha' erős, sűrű, szőrei által letöröltetik, minekelőtte a' sebbe hathatna: e' szerint a' ragadó mérég' beoltatásának, 's a' vérbe szivatasának helye nem lévén, a' nyavalya sem fejtődzhetik ki; melly esetben a' marhának levágása szükségtelen, a' tulajdonosra nézve pedig káros rendszabás, sőt a' veszedelmet nevelheti is. Megtörténhetik ugyan is, hogy a' mészárszékekben, a' vigyázatlan félbontás és velebánás közben, a' ragadó mérég a' felkonczoló mészároossal közöltetik, vagy levont bőre más, hova vitétvén a' ragályt terjeszti. Ezen bánásmódot tehát kemény büntetés alatt meg kell tiltani.

Ha valamelly veszett, vagy a' veszettségről gyanús kutya egész nyáját véletlen meg találja támadni: 's ha a' megtörtént sérüléseket a' barompásztor észre nem venné: köteleztessék a' barompásztor ezen esetben a' történetről a' felsőséget tüstént értesíteni; ekkor a' helység' előljárói a' marhákat a' megharapottaktól vagy a' harapásról gyanusoktól választassák el; ha pedig egy marhán sem látászanának a' harapás' nyomai: a' nyáját vagy gulyát legalább 9—10 napig külön legelőre kell csapni, 's a' köz legelőre nem bocsátni; tanácsos az egész nyáját több izben

mély vízben meguszítani, vagy egyenként megmosatni a' marhákat, hogy a' netalán rájuk ragadt veszettség' mérge lemosattassék. Mindezen idő alatt a' barompásztor nyáját vagy gulyáját gondosan szemmel tartsa, a' helybeli előljáróság is szemmel tartassa, 's ha a' veszettségnek legkisebb jelei mutatkoznak is valamely marhán: azt a' többiektől külön kell szakasztani, 's vele a' feljebb előadott rendszabások szerint bánni.

14.

A' Veszettség' óvási orvoslása.

Itt következő két szabályt kell követnünk.

1) A' ragadó méregnek helybeli elosztatása és kiürítése.

2) Az érzoinak' rendszerének a' ragadó méreg iránt való fogékonyságának tompítása.

A' helybeli óvási orvoslás; melly ezen nyavalya' kirottásának megelőzésére mind ez ideig legsikeresebbnek találtatott, 's mellyet akkor sem szabad elmulatni, ha a' beteg magát vonogatná, következőkben határozódik:

1) A' megharapott személynek nemcsak a' marás' helyét, hanem testének egész külső színét tetétől fogva talpig gondosan meg kell vizsgálni, hogy a' legkisebb sérülés is szembetűnjék.

2) A' vizgálat meglévén, szappanos vízzel egész testét meg kell mosni.

3) A' harapott sebet erősen ki kell mosni, vagy tiszta vízzel, vagy szappanos lúggal, vagy eczettel, mellyben konyhasó van felolvasztva, vagy vízzel elegy égettborral, ásványi savannyal, p. o. kénkő savannyal, borral, mellyek mind vízzel legyenek felelegyítve.

4) Ha a' marás a' mezőn történt: akkor a' sebet csak tiszta vízzel, vagy ha ez közelében nem volna, a' megmart személy' vizelletével, 's ha nem vizellhetne, földdel kell dörgölni, hogy a' nedvességek a' seb' felső színére takarod-

janak; ezen dörgöléseket mind addig szükség folytatni, míg vizet nem lehet kapni.

5) Ha a' közel lévő helységbe érkezik a' [megmárt személy: a' birónál vagy a' Lelkipásztornál jelentést tegyen, kinek kötelessége legyen tüstént orvosért v. seborvosért küldeni.

6) Mig orvos v. seborvos elérkeznék, vagy annak távollétében, a' sebet egy fehérre tüzesített vassal nyomja és égesse-meg.

7) Az orvos v. seborvos a' ragadó mérget a' seborvosi mesterség' szabályai szerint igyekezzék eloszlatni olly móddal, hogy vagy tüzes vassal égesse-meg azt, vagy egész kiterjedésében késsel vágja-ki, vigyázzon azonban, hogy az érzőinakat vagy nagyobb véredényeket meg ne sértsen; a' metszést a' seb' széleinél nagyobb kiterjedésű körben kell tenni, úgy hogy az egészséges és ép részből is egy darab elvágattassék; a' vérfolyás sokáig fentartassék. A' sérült tag' elvágásának csak akkor van helye, ha a' sérülés az ujjak' hegyein történt, 's ha a' beteg minden további tanakodás nélkül rááll; ekkor a' sebet 5—6 hétig evesedésben kell tartani, hogy a' bő mértékben kitakarodott vér és genyedség' utján a' ragadó méreg is kitakarodjék.

A' kik a' sebnek puskaporral való meghintését, 's a' puskapor' meggyújtását javasolják: rosszul gondoskodnak a' beteg felől, mert a' puskapor' alja nedves lévén, meg sem gyulad: azonban az ilyen égetés után mindig marad valamelly var, vagy cserép, melly alatt a' ragadó méreg lappang.

Ha a' beteg iszonyodik a' tüzes vastól vagy a' seborvosi késtől, más égető szereket kell elővenni, a' millyenek: az eczetben felolvasztott konyhasó, a' sublimált rágó kéneső' (mercurius sublimatus corrosivus) olvadékja; a' leüleptített véres kéneső-kenőcs (unguentum mercurii praecipitati rubri); terpetin olaj; körisbogar-por, mellyek által a' szükséges evesedést is tovább fen lehet tartani.

Az égető szerek közt főhelyet érdemel az égető káli, melyet lombikon leeresztett vízben felolvasztva szoktak alkalmaztatni; t. i. harmincz grán égetőkö felolvasztatik egy font vagy egy meszely lombikon leeresztett vízben, 's minekutána a' seb sokáig vérzett, ezen olvadékkal a' seb kimosatik, azután ezen olvadékba mártott tépés napjában kétszer, háromszor a' sebre tétetik. Ha a' seb erős gyuladásba jó, ezen bánásmóddal fel kell hagyni, 's akkor csak az ugy nevezett digestiv kenőcsöt kell tépés által a' sebre alkalmaztatni, a' sebet be kell kötni, 's felül reá lenmagból és riskásából készült puhító pépet rakni.

Ha a' seb kicsiny: nagyobbá kell tenni, ha beforrott, késsel vagy égető kövel fel kell nyitni. Ezen bánásmódot a' híres M e d e r e r úgy ajánlja mint a' legbizonyosabbat 's legbátorságosabbat, a' megmart embereknek, állatoknak a' nyavalya' kirontásától való megoltalmazására. Én is a' legjobb sikerrel követtem ezen módot egy 14 esztendős leányon K ö v e s d helységében Honth vármegyében, a' ki noha kezén egy veszett kutya öt nagy sebet ejtett: ezen bánás mód által a' szörnyű nyavalyától megmenekedvén, még most is él, és egészséges, a' midőn kutyákon, kik azon alkalommal ugyanazon kutya által megharaptattak, a' veszettség egész dühösségében kirontott.

Továbbá mint égető, és a' veszettség' ragadó mérget eloszlató eszköz ajánltatik a' piskolcz - vaj is (Butyrum antimonii) tépéssel alkalmaztatva.

A' pokolkő nem egészen czélirányos, mivel fekete és sokáig tartó vart vagy cserepet csinál, melly alatt a' veszettség' ragadó mérge sokáig lappang, 's végre dühös erőszakkal kiront.

Kétséget nem szenved, és minden gyanutól ment már ezen óvási orvoslás és bánásmód, melly az evesedést sokáig fentartó helybeli ingerlést, a' sebnek sokáig nyitva tartását és evesedését veszi czélba. Mert vagynak esetek, a' mikor a' megmart személy mind

addig épségben maradt, valamig az evesedés tartott, de mihelyt ez megszűnt, 's a' seb bevaradzott, a' nyavalya azonnal kirozott. Mert a' sokáig tartó evesedés által nemcsak a' ragadó méreg kitakarodhatik, hanem, a' mi legtöbbet tesz, ezen, a' seb' érzőinaira intézett, mesterséges inger által a' ragadó méregnek saját ingere is megtompul, 's annak az egész érzőinak' rendszerére való elterjedése meggátoltatik.

Nincs tehát bátorságosabb út ezen szörnyü nyavalya' megelőzésére, az eddig előadottnál, mellynek egyedülvaló czélja a' nyavalyának még csirájában elol-tása, a' ragadó méregnek elosztatása, mellyet, hogy szerencsésen üssön-ki, idejében, sőt há lehet közvetlen a' harapás után kell elkövetni, 's minden orvoslást oda intézni, hogy a' seb, mellyet a' tudatlanok és babonások rögtön be szoktak gyógyítani, be ne gyógyuljon, hanem mérsékelt, azaz: legalább 6—8 hétig tartó, evesedésben tartassék. Sőt a' vigyázó és értelmes orvos még akkor sem hagyja a' sebet begyógyulni, hanem mihelyt a' seb be akar varadzani, azt ismét felbontja, mesterséges ingerlést és evesedést eszközöl. Ezen esetben legalkalmasabb a' terpetin olajból leüle-pített veres kénesőből és kőrishogár porból készült következő egyveleg:

Rp. Ungti Digestivi

Unciam semis.

Mercurii praecipitati rubri

Pulveris cantharidum

aa Drachm. unam,

M. exacte in ungtum aequabile.

S. Tépésre kenve a' sebre kell tenni, a' sebet bekötni.

Még itt sem állapodik-meg az értelmes orvos, hanem nagyobb ovakodás és bátorság' kedvéért kutacskát (fontanella) csinál, mellyet egész esztendeig is nyitva tart.

*

*

*

Az eddig előadattakon túl terjeszkedni értekezésem' szűk határai nem engedik; mivel minden más óvási, akár helybeli, mint némelly chemice munkálódó 's a' ragadó mérget eloszlató, akár belsőkép beadott, 's az érzőinak' saját fogékonyságát mérséklő, annyival inkább a' szoros értelemben vett orvosi szerek, mind ez ideig kérdés alatt forognak, felette kétséges munkálatuak, 's többnyire a' tudatlan kuruzsolók 's csábító charlatanok' hagymázos agyának idéltlen szüleményei.

Mivel lehet a' teljes mértékben kifejlett vesztséget meggyógyítani: én részemről nem tudom, de mások sem tudják. Erős reménységem van mindazáltal, hogy a' mai, vagy a' későbbi időbeli orvosok fáradhatatlan szorgalom által ezen szörnyü nyavalyának tökéletesebb esméretére juthatnak, 's a' természet hiv vizsgálóinak ezen nyavalya' titkait felfedezendi.

Bérekesztésül nem állhatom-meg, hogy elkese-
redve ne panaszkodjam némelly kuruzsolók és gyógyítói álarcza alatt csavargók' visszaéléséről, kik több legfelsőbb parancsolatok' ellenére is az illető törvényhatóság' büntetése sőt beleszóllása nélkül mesterségeket az emberiség' kárára, 's a' közönség' egészségének veszélyeztetésével szabadon gyakorolják, 's olly titkos szerek' birásával dicsekedvén szemtelenül, mellyekkel a' könnyen hívő népet elcsábítják, magoknak pénzt, embertársaiknak pedig veszedelmet szereznek.

Más, ennél talán még veszedelmesebb, osztálya támadt a' mi időnkben az orvosoknak, melly annyival kártekingyabb, mivel tőle az orvosi tudományokban való jártasságot, tudományos miveltséget megtagadni nem lehet. Ezen érdeemes urak a' vezetség' szörnyű nyavalyáját, melly ellen, ha lehetne, a' természet' minden esmeretes ereit elő kellene vennünk, egy árpaszemnyi orvosi szer' milliomod részével akarják legyőzni. Mit lehessen ezektől várni a' semmi késedelmet és kétséges tapogatást nem szenvedő, szóban forgó nyavalya' meggyógyítására, ítélje-meg, ki a' természeti erőkkal valamennyire esmeretes, 's benne a' józan észnek bármi csekély szikrája világol.

